

ความเปลี่ยนแปลงและกระบวนการสร้างประชาธิปไตย ในชนบทภาคตะวันออกของประเทศไทย

The Changes and Democratization Process in the Rural Eastern Areas in Thailand

บุญเชิด หนูอิม (Booncherd Nu-Im)¹

Received: September 23, 2020

Revised: November 2, 2020

Accepted: November 30, 2020

บทคัดย่อ

การศึกษาความเปลี่ยนแปลงและกระบวนการสร้างประชาธิปไตยในชนบทภาคตะวันออกของประเทศไทย มีวัตถุประสงค์เพื่อเป็นการศึกษาการเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจ สังคม การเมือง และศึกษากระบวนการสร้างประชาธิปไตยในชนบท โดยศึกษาผ่านมุมมองทางประวัติศาสตร์ชุมชน พื้นที่ที่ใช้ศึกษาจำนวน 3 พื้นที่ ซึ่งเป็นตัวแทนของชุมชนชนบทในเขตต่าง ๆ ผลการศึกษาพบว่า ในกระบวนการเปลี่ยนแปลงวิถีชีวิตเกิดการเปลี่ยนจากสังคมเกษตรกรรมสู่สังคมผู้ประกอบการที่ผลิตสู่ตลาดโดยตรง มีสถาบันทางสังคมทั้งที่มีรูปแบบเป็นทางการและไม่เป็นทางการ การเคลื่อนไหวของประชาธิปไตยในชุมชนมีสองรูปแบบ คือ ประชาธิปไตยจากบนสู่ล่าง และประชาธิปไตยจากล่างสู่บน โดยเกิดจากการรวมตัวของเครือข่ายและชาวบ้านต่อรองอยู่กับอำนาจที่เป็นทางการ เพื่อปรับความสัมพันธ์ทางสังคมใหม่ การสร้างตัวตนทางเศรษฐกิจ การเมือง และสังคม ผ่านการต่อรองหลายรูปแบบ ในด้านโครงสร้างทางอารมณ์ความรู้สึกของผู้คนและด้านมิติทางเศรษฐกิจ ชาวบ้านต่างมีวิถีคิดและความรู้สึกเชิงการค้า กล่าวคือ การคำนึงถึงการแสวงหากำไรและความมั่นคงในชีวิต ด้านมิติทางการเมือง การเลือกตั้ง

¹ ภาควิชาสังคมวิทยา คณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยบูรพา

หมายถึง หลักประกันในเชิงนโยบายที่คาดว่าจะได้รับโอกาสในการประกอบการทางเศรษฐกิจ การแสดงตัวตนผ่านพื้นที่สาธารณะ กระบวนการประชาธิปไตยจึงหมายถึง การเปิดโอกาสให้ผู้คนในสังคมสามารถเข้ามาแสดงความคิดเห็น ทำทายต่อตรง เข้ามามีส่วนร่วม ตรวจสอบการใช้อำนาจ และแสดงตัวตนทางสังคมได้อย่างมีอิสระเพื่อสร้างโอกาสในการดำเนินชีวิตประจำวัน

คำสำคัญ: ความเปลี่ยนแปลง, กระบวนการ, ประชาธิปไตยในชนบท

Abstract

The study of changes and democracy processes in rural eastern areas in Thailand aimed to study economic, social, political and the democratic process in rural areas through the historical perspective of the three rural communities. The results indicated changes in the way of life. There is a transition from an agricultural society to a society in which entrepreneurs produce directly to the market. The community democracy movement is characterized by two forms: the top-down democracy and the bottom-to-top democracy. Networks and villagers negotiate with formal powers to reorganize social relationships. The emotional structure of people in economic dimensions has a commercial way of thinking and feeling. This means that they consider the pursuit of profit and security. The political dimension of elections means the policy guarantees that they are expected to be given economic opportunity. Presenting their identities in the public sphere, the democratic process is not just a form, but it means enabling people in society to express their opinions, challenge, negotiate, participate and ensure the independent use of power and self-expression in society to create opportunities in daily life.

Keywords: Changes, Process, Democratization in the Rural

ความเป็นมาและความสำคัญของการวิจัย

การมองโลกในศตวรรษที่ 21 ที่มีดิโนเชิงเศรษฐกิจไม่สามารถแยกขาดจาก มิติทางการเมือง มิติทางสังคมรวมถึงมิติทางวัฒนธรรม เนื่องจากทุกมิติส่งผลกระทบต่อ กันและกันเป็นขั้วโยและมีปฏิสัมพันธ์กัน ส่งผลให้เกิดกระบวนการพัฒนาแบบทุนนิยม ทำให้ชุมชนเกิดการเปลี่ยนแปลง วิธีการผลิตของผู้คนในชนบทปรับเปลี่ยนไปจากวิถี การผลิตแบบพึ่งตนเองสู่วิธีการผลิตแบบการค้าทำให้การผลิตต้องพึ่งพิงภายนอกทั้งเรื่อง ของตลาด ราคาผลผลิต ขณะเดียวกันผู้คนในชนบทต่างใฝ่ฝันที่จะมีคุณภาพชีวิตที่ดี ความต้องการมีชีวิตทางเศรษฐกิจที่ดีขึ้นและมีพื้นที่ยื่นทางสังคม ทำให้พวกเขาเหล่านี้ ต้องเข้ามามีส่วนเกี่ยวข้องกับการเลือกตั้งที่จะนำไปสู่การจัดตั้งรัฐบาลและออกนโยบาย สาธารณะที่เป็นประโยชน์ในการดำเนินชีวิตของพวกเขา ปรากฏการณ์ดังกล่าวนี้ทำให้ ผู้คนในชนบทเกิดจิตสำนึกทางการเมืองและตื่นรู้ในทางการเมือง และแสวงหาโอกาส ในการเข้าไปมีส่วนร่วมในปฏิบัติการทางการเมืองทั้งในระดับชาติและท้องถิ่น การตัดสินใจทางการเมืองของผู้คนเหล่านี้จึงขึ้นอยู่กับพื้นฐานการเข้าไปมีส่วนร่วม และความตื่นตัวทางการเมืองของประชาชนในชนบทเช่นนี้ทำให้เกิดโมทัศน์ใหม่ กระทั่งเกิดคำนิยามที่นักวิชาการไทยและต่างประเทศเรียกขานผู้คนในชนบทออกไป ต่าง ๆ นานา ดังเช่น ศาสตราจารย์นิธิ เอียวศรีวงศ์ เรียกว่า “ชนชั้นกลางระดับล่าง” ศาสตราจารย์อรุณจักร สัตยานุรักษ์ เรียกว่า “ผู้ที่อยู่ในภาคการผลิตไม่เป็นทางการ” ศาสตราจารย์ชาร์ลส์ คายส์ แห่งมหาวิทยาลัยอซิงตัน เรียกว่า “กลุ่มคนชนบทผู้เห็น โลภกว้าง” แอนดรู วอล์คเกอร์ เรียกว่า “กลุ่มชนบททรายได้ปานกลาง” นฤมล ทับจุมพล และคันแคน แมคคาโก นิยามว่า “คนกึ่งเมืองกึ่งชนบท” (อรุณจักร สัตยานุรักษ์ และคณะ, 2558)

จากสถานการณ์เปลี่ยนผ่านดังกล่าว ทำให้ไม่สามารถทำความเข้าใจบริบท การพัฒนาทางการเมืองในชุมชนชนบท โดยศึกษาผ่านมุมมองหรือระเบียบวิธีวิทยา ที่แน่นอนตายตัวได้อีกต่อไป (ฉัตรทิพย์ นาถสุภา และคณะ, 2541) กระบวนการ ทำความเข้าใจการจัดระเบียบความสัมพันธ์เชิงอำนาจใหม่ในชีวิตประจำวันของ คนชนบท การนิยามตัวตนทางการเมืองของคนชนบทผ่านการกระทำในลักษณะของ การรวมกลุ่ม การช่วงชิงพื้นที่จากระบบโครงสร้างส่วนบน และการลบภาพมายาคติ “โง่ จน เจ็บ” (Boonbongkarn, 1996) ที่มีอยู่เดิมนั้นทำให้ภาพของการกำหนด

อัตลักษณ์ทางการเมืองของชนบทผ่านพื้นที่ทางกายภาพ หรือการศึกษาโครงสร้างสังคมชนบทผ่านการเลือกตั้งผู้นำหรือตัวแทนทางการเมืองของตนเพียงอย่างเดียวย่อมเป็นอุปสรรคสำคัญในการทำความเข้าใจประชาธิปไตยในพื้นที่ชนบทไทยอย่างแท้จริง (อเนก เหล่าธรรมทัศน์, 2552)

หากมองย้อนกลับไปในบริบททางวิชาการและสื่อสารมวลชนในรอบทศวรรษที่ผ่านมาพบว่า การนำเสนอชนบทไทยผ่านภาพแห่งจินตนาการของความสัมพันธ์ในลักษณะชุมชนที่พึ่งพาธรรมชาติ ระบบเครือญาติ มีความเป็นน้ำหนึ่งใจเดียวกันสูงปราศจากความขัดแย้งทางสังคม รวมไปถึงภาพลักษณะในลักษณะคู่ตรงข้ามทางการเมืองระหว่างชนบทกับความเป็นเมือง ชนชั้นกลางในเมือง และรัฐส่วนกลางนั้นด้วยแล้ว (อภิชาติ สถิติรัมย์ และคณะ, 2553) ภาพลักษณะของกับดักทางการเมืองที่ถูกผลิตซ้ำจากสถาบันทางสังคมต่าง ๆ เหล่านี้ ทำให้ความเป็นประชาธิปไตยของคนชนบทถูกยึดติดกับลักษณะของความเป็น “ทาส” แบบหนึ่ง (สุริชัย หวันแก้ว, 2547) กล่าวคือชาวบ้านซึ่งเป็นคนกลุ่มที่มีอำนาจในการต่อรองจากความเป็นทางการเมืองน้อย หรือเป็นคนกลุ่มน้อยที่ไม่ได้รับการเคารพซึ่งความเป็นมนุษย์อย่างเท่าเทียมกันกับกลุ่มคนอื่น ๆ โดยเฉพาะผู้ที่นิยมตนว่าอยู่อาศัยในเมือง ดังนั้นผลที่ตามมาชาวบ้านจึงถูกผลิตซ้ำ “ความเป็นอื่น” (the otherness) อยู่ในลักษณะความสัมพันธ์ในทางการเมืองอยู่ตลอดเวลา

ด้วยสาเหตุนี้การศึกษาชนบทผ่านกระบวนการก่อสร้างและการนิยามความหมายที่ถูกสร้างขึ้นของ “สังคมประชาธิปไตย” ในสังคมสมัยใหม่ (Critchley, 2007) จึงก่อให้เกิดความรู้ความเข้าใจต่อสถานการณ์ทางการเมือง การต่อสู้ดิ้นรนของคนชนบทที่มีความหลากหลายในประเด็นที่เกี่ยวข้องกับผลประโยชน์ และการกำหนดตำแหน่งแห่งที่ของคนชนบทในสังคมที่ปกครองด้วยความเห็นพ้องต้องกันของคนส่วนมาก พร้อมทั้งเคารพในสิทธิและเสรีภาพของคนกลุ่มน้อยในขณะเดียวกัน ความแตกต่างของกลุ่มคนที่ถูกผลิตขึ้นผ่านกลไกการทำงานของการเมืองเชิงวัฒนธรรมของชุมชนชนบทเหล่านี้ (Pongsawat, 2007) จึงเป็นเครื่องมือในการทบทวน วิเคราะห์ สังเคราะห์ องค์ความรู้ ผ่านกระบวนการศึกษาเชิงวิพากษ์วาทกรรมต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้องกับสังคมชนบทในช่วงเวลาที่ผ่านมา พร้อมทั้งการทำความเข้าใจการเมืองในรูปแบบประชาธิปไตยในเขตชนบทนี้ ยังเป็นการเปิดพื้นที่ให้ “คนใน” ชุมชนชนบทได้แสดงออกซึ่งความเข้าใจ

ในตัวตน (Giddens, 2008) ผ่านบริบททางการเมืองในการดำเนินชีวิตประจำวัน ได้เห็นถึงกระบวนการจัดการรวมกลุ่ม การจัดตั้งเครือข่ายทางการเมืองและสังคม ที่ใช้ในการต่อรองประเด็นต่าง ๆ ระหว่างผลประโยชน์ส่วนตนและผลประโยชน์สาธารณะ การจัดการความเสี่ยงในการสูญเสียทรัพยากรของตน และกระบวนการปกป้องสิทธิ และรักษาอำนาจการต่อรองของกลุ่มตนไว้ในระบบการจัดการความขัดแย้ง

ไม่ว่าอย่างไรก็ตาม กระบวนการประชาธิปไตยจากส่วนล่างในชุมชนชนบท แห่งหนึ่งแห่งใดนั้น อาจไม่ได้สะท้อนภาพตัวตนอันที่จะนำไปสวมทับความเป็น ประชาธิปไตยชนบทแห่งอื่นได้อย่างแนบสนิท (นิธิ เอียวศรีวงศ์, 2552) และในทางกลับกัน พลวัตของสังคมชนบทสมัยใหม่ก็ไม่สามารถแยกขาดจากความเป็นประชาธิปไตย จากพื้นที่ทางสังคมในส่วนอื่น ๆ ได้ ดังนั้นการศึกษาและทำความเข้าใจข้อมูลจาก พื้นที่เฉพาะ จึงเป็นการสะท้อนภาพตัวแสดงทางการเมืองทั้งในระดับปัจเจกชน ชุมชน และสังคมอันสลับซับซ้อนของการเมืองแบบประชาธิปไตยในชนบทได้อย่างรอบด้าน

ด้วยปรากฏการณ์ที่เกิดขึ้นจริงในสังคมชนบทของภาคตะวันออกเฉียงเหนือ มีความเชื่อว่า ชุมชนชนบทของภาคตะวันออกเฉียงเหนือปัจจุบันมีความเปลี่ยนแปลงทั้งทางด้านเศรษฐกิจ สังคม การเมืองและวัฒนธรรม ท่ามกลางความเปลี่ยนแปลงเกิดขึ้นเหล่านี้ คือ จุดเริ่มต้น แห่งความสนใจที่ว่า วิถีชีวิตของผู้คนในชนบทได้เปลี่ยนแปลงหรือผันแปรตามไปอย่างไร ต่อการเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจ สังคม การเมือง วัฒนธรรมที่เกิดขึ้นทั้งในระดับชาติ ท้องถิ่น และชุมชน ความเปลี่ยนแปลงเหล่านี้ส่งผลต่อจิตสำนึก อุดมการณ์ปฏิบัติการ ทางเศรษฐกิจการเมืองของชาวบ้านในชุมชนชนบทอย่างไร และภายใต้สังคมแบบใหม่นี้ ชาวบ้านในชุมชนชนบทได้จัดวางความสัมพันธ์กับสังคมภายนอก

ในบริบททางพื้นที่ชุมชนภาคตะวันออกเฉียงเหนือได้พบ มีการเคลื่อนไหวเพื่อขับเคลื่อน ประชาธิปไตยจากข้างล่างจากขบวนการพัฒนาที่เชื่อมโยงท้องถิ่นเข้าสู่ระบบโลกาภิวัตน์ ได้ส่งผลกระทบต่อการเปลี่ยนแปลงของชุมชนในหลาย ๆ ด้าน ชุมชนจึงต้องมีการปรับตัว เพื่อเคลื่อนไหวเพื่อต่อรองกับพลังภายนอกเพื่อปรับความสัมพันธ์ในการดำเนินชีวิต ของชาวบ้าน ในพื้นที่กรณีศึกษาดังนี้ พื้นที่แรกตำบลคลองหินปูนอยู่ในเขตการปกครอง ของอำเภอวังน้ำเย็น จังหวัดสระแก้ว พื้นที่ที่สองตำบลปากน้ำประแส อำเภอแกลง จังหวัดระยอง พื้นที่ที่สาม ตำบลทุ่งสุขลา เป็นพื้นที่อยู่ในเขตเทศบาลนครแหลมฉบัง อำเภอศรีราชา จังหวัดชลบุรี ภาพของชุมชนชนบทในเขตพื้นที่ภาคตะวันออกเฉียงเหนือ คือ

ส่วนหนึ่งของกระบวนการเคลื่อนเข้าสู่ความเป็นประชาธิปไตยของชุมชน จากภาพของปรากฏการณ์จะเห็นถึงความพยายามของชาวบ้านที่พยายามลุกขึ้นจัดการตนเองเพื่อปรับความสัมพันธ์เชิงอำนาจใหม่ของชาวบ้านในจังหวัดสระแก้ว ภาพของการต่อรองเพื่อสร้างข้อตกลงใหม่บนพื้นฐานทางทรัพยากรของชุมชนปากน้ำประแส และการสร้างกลไกของชาวบ้านเพื่อเปิดพื้นที่การต่อรองให้กับชาวบ้านในตำบลทุ่งสุขลา เห็นว่าชุมชนเหล่านี้กำลังพยายามปรับเปลี่ยนความสัมพันธ์เชิงอำนาจ/ต่อรองกับพลังภายนอกเพื่อกำหนดทิศทางและแนวทางเดินที่เป็นของชุมชนเอง การศึกษาครั้งนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาการเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจ สังคม และการเมือง และศึกษากระบวนการสร้างประชาธิปไตยในชนบทภาคตะวันออกเฉียงเหนือของประเทศไทย

การทบทวนวรรณกรรม

ในการทำความเข้าใจการเมืองในชนบทนั้น สิ่งที่สำคัญ คือ การก้าวพ้นจากการมองภาพของชนบทในลักษณะสังคมที่แน่นอนตายตัว มีความเรียบง่ายเป็นหนึ่งเดียวไร้ความขัดแย้ง ดำรงอยู่ด้วยการพึ่งพาอาศัยของความเป็นชุมชนและระบบความสัมพันธ์เชิงอุปถัมภ์ (ฉัตรทิพย์ นาถสุภา และคณะ, 2541; อมรา พงศาพิชญ์ และปรีชา คุวินทร์พันธ์, 2543) การมองในลักษณะนี้นอกจากจะทำให้เรามองไม่เห็นว่าการเมืองในชนบทเกิดขึ้นและดำเนินไปอย่างไรแล้ว ยังเป็นการเหมารวมที่ส่งผลให้เรามองไม่เห็นการเจริญเติบโตของพลังใหม่ ๆ ในชนบทที่มาพร้อมกับความขัดแย้ง ความหลากหลายของผลประโยชน์ การทำมาหากิน การยึดโยงวัฒนธรรมทางการเมืองเข้ากับเครือข่ายทางอำนาจใหม่ที่ส่งผลให้จินตนาการและความคาดหวังของชาวบ้านต่อชุมชนชนบทไม่อาจเป็นหนึ่งเดียวกันได้อีกต่อไป

ทั้งนี้ได้ตระหนักดีว่า การศึกษาชุมชนชนบทบางแห่งนั้นไม่สามารถเป็นตัวแทนในการอธิบายการเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจ การเมือง สังคมและวัฒนธรรมที่กว้างออกไปได้ เช่น ชนบทกับการเปลี่ยนแปลงนโยบายทางการเมืองในระดับชาติ ซึ่งงานวิจัยนี้ไม่ได้เสนอว่ากระบวนการประชาธิปไตยในบริบทสังคมชนบทนั้นจะเป็นภาพตัวแทนที่ดีของการเปลี่ยนแปลงความหมายของประชาธิปไตยของชนบทโดยกว้าง ในทางตรงกันข้าม ข้อค้นพบที่เกิดจากฐานรากของชุมชนชนบทสะท้อนให้เห็นถึงพลวัตของสังคมชนบทไทยสมัยใหม่ ที่ไม่ได้แยกขาดจากการเมืองในพื้นที่เมือง และชนบทอื่น ๆ อีกต่อไป

ฉะนั้นการศึกษาเพียงข้อมูลเชิงประจักษ์ในมุมมองของพฤติกรรมทางการเมือง เช่น ตัวเลขที่ได้จากผลการลงคะแนนเสียงเลือกตั้ง และจำนวนเงินสะพัดในช่วงเวลาดังกล่าว เป็นการลดทอนความชอบธรรมของปฏิบัติการทางการเมืองของคนในสังคมชนบท เพราะเป็นการอ้างอิงความเข้าใจเชิงพื้นที่แบบเหมารวม ที่ไม่สามารถสะท้อนความสลับซับซ้อนของการเมืองชนบทในยุคสมัยใหม่ได้

งานวิจัยนี้เป็นการพิจารณาบริบททางความคิดว่าด้วยการศึกษา เศรษฐกิจ สังคม การเมืองในชนบท โดยอาศัยการทบทวนวรรณกรรมที่สำคัญ ดังนี้

การศึกษาชุมชนผ่านความเปลี่ยนแปลงของเศรษฐกิจชุมชน

ภายใต้สมมุติฐานที่เชื่อว่าชุมชนชนบทไทยเปลี่ยนแปลง คณะผู้วิจัยเห็นว่าสาเหตุหนึ่งที่น่าไปสู่การเปลี่ยนแปลงของชนบทก็คือ ความเปลี่ยนแปลงทางด้านเศรษฐกิจที่เกิดขึ้นในแต่ละชุมชน ที่ผ่านมาการศึกษาเศรษฐกิจชุมชนเป็นการศึกษาผ่านฐานคิดที่สำคัญ ๆ 4 ฐานคิดด้วยกัน คือ

แนวคิดที่หนึ่ง การศึกษาเศรษฐกิจชุมชนที่มีลักษณะดั้งเดิม (traditional) การมองเศรษฐกิจชุมชนชุมชนภายใต้แนวคิดนี้ก็กลายเป็นที่มาของ “การพัฒนา” ชนบทไปสู่ “ความทันสมัย” ฉัตรทิพย์ นาถสุภา และคณะ (2541) ได้วิจารณ์การศึกษาเศรษฐกิจชุมชนตามแนวทางนี้ว่า เป็นการมองชุมชนหมู่บ้านแบบโดดเดี่ยวไม่สัมพันธ์กับภายนอก ชุมชนมีลักษณะหยุดนิ่งไม่เห็นภาพของการเปลี่ยนแปลง ไม่มีประวัติศาสตร์ ไม่มีความขัดแย้ง ชุมชนชนบทอยู่ในสภาพที่ล้าหลัง ไม่พัฒนา การที่ชุมชนชนบทจะก้าวไปสู่สังคมทันสมัยได้ จะต้องละทิ้งระบบสังคมวัฒนธรรมแบบเดิมและพัฒนาชุมชนภายใต้ระบบเศรษฐกิจแบบทุนนิยม

กลุ่มที่สอง การศึกษาเศรษฐกิจชุมชนภายใต้แนวคิดมาร์กซิสต์ ที่มองว่าชุมชนหมู่บ้านถูกระทบด้วยการพัฒนาแบบทุนนิยม ในชุมชนชนบทเกิดการแตกตัวทางชนชั้น เช่น ในชุมชนมีชาวนารวยเป็นเจ้าของที่ดิน ขณะที่อีกฝ่ายหนึ่ง กลายเป็นผู้ผลิตอิสระ/กรรมาชีพ เศรษฐกิจที่อยู่บนฐานของความร่วมมือ ช่วยเหลือซึ่งกันและกัน ในระบบการผลิตได้ล่มสลายลง วิธีการผลิตแบบชวานาขนาดย่อมหรือเศรษฐกิจชุมชนไม่สามารถดำรงอยู่ได้ภายใต้ระบบทุนนิยม ในกรณีศึกษาเศรษฐกิจชุมชนในสังคมไทยที่เป็นผู้ค้นคว้า ได้แก่ อานันท์ กาญจนพันธุ์ และยศ สันตสมบัติ เป็นต้น

กลุ่มที่สาม ได้แก่ งานการศึกษาเศรษฐกิจชุมชนของสำนักวัฒนธรรมชุมชน โดยมีฉัตรทิพย์ นาถสุภา เป็นผู้นำการศึกษาพบว่า ชุมชนชนบทไทยมีความเป็นตัวของตัวเอง ทั้งในด้านเศรษฐกิจและวัฒนธรรม ชุมชนมีแรงยึดเหนี่ยวภายในสูง ไม่มีชนชั้นอิสระที่แตกออกมาจากหมู่บ้านเป็นกระฎุมพี ประกอบกับความอุดมสมบูรณ์ทางทรัพยากรธรรมชาติ ทำให้ชุมชนสามารถจะพึ่งตนเองได้ในทางเศรษฐกิจ

กลุ่มที่สี่ คือ การศึกษาเศรษฐกิจชุมชนด้วยการนิยามชุมชนใหม่ ที่มองว่าการขยายตัวของรัฐและทุน ที่ได้เข้าสู่ชุมชนได้ส่งผลให้เกิดการเปลี่ยนแปลงขนาดใหญ่ กับชุมชน กระบวนการพัฒนาของทุนนิยมได้ทำให้ภาคชนบทปรับเปลี่ยนวิธีการผลิตเชิงพาณิชย์ ขณะที่กระบวนการพัฒนาของรัฐไม่สอดคล้องกับแนวทางการดำเนินชีวิตของชาวบ้าน ด้วยมุมมองถือได้ว่าเป็นการเปลี่ยนแปลงทางด้านวิถีคิด และกระบวนการทัศน์ในการศึกษาชุมชนชนบท ซึ่งจะเห็นได้ชัดในหลักคิดใหญ่ ๆ 3 ประการ คือ 1) การเปลี่ยนจากการศึกษาเวทีการต่อสู้และความขัดแย้งในเวทีทางวัฒนธรรม นั่นคือการแย่งชิงอำนาจในการนิยามความหมายที่เกี่ยวข้องกับชาวบ้าน รัฐ และทุน ในกระบวนการพัฒนา 2) การหันมาให้ความสำคัญกับมุมมองด้านความรู้และอำนาจของชาวบ้านอย่างจริงจังที่สามารถเปลี่ยนแปลงและผลิตใหม่ได้ และ 3) ชาวบ้านสามารถผลิตความเป็นชุมชนใหม่ได้ท่ามกลางการต่อสู้เพื่อเปลี่ยนแปลงความสัมพันธ์ทางสังคม

ฐานคิดในการศึกษาเศรษฐกิจชุมชนทั้งหมดข้างต้น จะเป็นเสมือนเข็มทิศในการนำทางเพื่อทำความเข้าใจและอธิบายให้เห็นถึงปรากฏการณ์ทางเศรษฐกิจที่เกิดขึ้นในแต่ละชุมชนตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบัน

ระบบทวิลักษณ์และการจัดการการครอบงำของตัวแสดงในบริบทการเปลี่ยนแปลงทางการเมือง

ในอดีตภายใต้วาทกรรมการพัฒนาประเทศจากตะวันตก เข้าครอบงำสังคมไทย โดยอาศัยมูลค่าส่วนเกินเป็นตัวกำหนดกลไกการทำงานของสังคมนั้น วิถีชีวิตของคนในสังคมมีแนวโน้มการเปลี่ยนแปลงจากสังคมเกษตรกรรมไปสู่สังคมอุตสาหกรรมมากขึ้น การอพยพ อัตราค่าจ้างงาน การเอารัดเอาเปรียบจากนายทุน และการเปลี่ยนจากแรงงานหรือทุนมนุษย์ให้กลายเป็นส่วนหนึ่งของทุนในการผลิตได้พิสูจน์เห็นแล้วว่าการทำงานของระบบกลไกตลาดในเศรษฐกิจแบบทุนนิยมหรือ “มือที่มองไม่เห็น” ไม่สามารถกระจายความมั่งคั่งไปยังทุกหน่วยของสังคมได้ (Shilling & Mellor, 2001)

พร้อมทั้งยังทำให้เกิดปัญหาความไม่เท่าเทียมกัน จากช่องว่างระหว่างชนชั้นโดยอาศัยเงินตราเป็นเกณฑ์

เมื่อกลไกทางสังคมดำเนินมาถึงจุดหนึ่ง เกิดการเปลี่ยนแปลงแนวคิดในประเด็นของความเท่าเทียมและความยุติธรรมร่วมกันของสมาชิกในสังคม รัฐในฐานะตัวแสดงหลักของสังคม ผู้ที่ทำหน้าที่ในการกระจายทรัพยากรให้เกิดความเสมอภาคและเท่าเทียมนั้น ปฏิเสธกลไกตลาด ดำเนินการเข้าไปแทรกแซงกลไกทางเศรษฐกิจเหล่านั้นเสียเอง อันเนื่องมาจากว่ากลุ่มคนจำนวนหนึ่งที่เป็นสมาชิกของรัฐถูกเอารัดเอาเปรียบจากระบบโครงสร้างทางเศรษฐกิจ ซึ่งการเข้ามาแทรกแซงกลไกตลาดของรัฐนั้น ก็ถูกมองว่าเป็นทำลายสิทธิเสรีภาพของปัจเจกชน ทั้งในมิติทางสังคมและการเมืองด้วยเช่นเดียวกัน (Dale, 2010)

จากคำอธิบายข้างต้นสอดคล้องกับ Harvey, Ramlogan and Randles (2007) ในการชี้ให้เห็นว่า สังคมมีระบบการปรับกระบวนทัศน์และกลไกการทำงานเพื่อถ่วงดุลอำนาจและเหนี่ยวรั้งความเปลี่ยนแปลง จากบริบทของคู่ขัดแย้งระหว่างระบบตลาดเสรีและคอมมิวนิสต์ มาสู่คู่ขัดแย้งใหม่ระหว่างผู้มีอำนาจเหนือในรูปแบบของสถาบัน (การแทรกแซงของรัฐและกลไกตลาด) ที่กำลังบีบรัดชีวิตประจำวันของปัจเจกชน และด้วยแรงขับเคลื่อนทางเศรษฐกิจที่มีรัฐคอยหนุนหลังอยู่นั่นเอง ได้ก่อให้เกิดแรงขับเคลื่อนผ่านระบบการซื้อขายแลกเปลี่ยนทรัพยากร ทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงโครงสร้างสถาบันทางสังคมอย่างลึกซึ้ง อาทิ สถาบันครอบครัวถูกทำลายลงเนื่องจากการอพยพเข้ามาประกอบอาชีพในเมือง วิถีชีวิตเกษตรกรรมกับการพึ่งพิงธรรมชาติลดจำนวนลง ความเป็นหนึ่งเดียวกันของชุมชนและวัฒนธรรมท้องถิ่นมีไว้เพื่อการท่องเที่ยวและบริการ ปรากฏการณ์ทางสังคมเหล่านี้ต่างเป็นการชี้ชัดให้เห็นว่า การเคลื่อนย้าย “คุณค่า” ของทุนทางสังคมและวัฒนธรรมในเขตพื้นที่ชนบท ได้ถูกนำมาสู่การสร้าง “มูลค่า” ในสังคมที่ขับเคลื่อนไปในลักษณะสังคมอุตสาหกรรมการค้าและการบริการ (สุริชัย หวันแก้ว, 2547)

กระนั้นเองเมื่อภาพของความสูญเสีย ความไม่ยุติธรรมปรากฏขึ้นผ่านกระบวนการถูกทำให้เชื่อ การครอบงำ และการบิดเบือนจากโครงสร้างทางสังคมแล้ว ปัจเจกย่อมเกิดสำนึกและกลับกลายเป็นผู้กระทำการ (active actor) จากการบริโภคความหมายในมิติของ “คุณภาพชีวิต” ที่แตกต่างกัน ผ่านการให้ความหมายต่อสิทธิความเป็นมนุษย์

อย่างเท่าเทียม ย่อมนำมาซึ่งปัญหาและความขัดแย้ง จากการให้ความหมายต่อชีวิตของปัจเจกที่ไม่เหมือนกันนั้น (Giddens, 2008) ที่มาพร้อมกับภาระหน้าที่ที่กีดกันคนบางกลุ่มออกจากบริโศคความหมาย สินค้า และบริการด้วยแล้ว ภาพหนึ่งของความขัดแย้งใหม่ที่ปรากฏ คือชาวบ้านมองตัวเองเช่นไร และในขณะที่เดียวกันภาพที่รัฐหรือทุนมองชาวบ้านเช่นไร สิ่งเหล่านี้จึงนำมาซึ่งการสร้างใหม่ของตัวตนของชาวบ้านหรือปัจเจกชนใหม่ (reproductive) และการที่ปัจเจกชนนิยามชีวิตของเขาเช่นไร จึงเป็นเรื่องของการต่อรองอำนาจที่ถูกหรือสร้างจากโครงสร้างเดิมของสังคม เพื่อสร้างความยุติธรรมให้ปรากฏ พร้อมทั้งกบฏต่อภาพความเป็นจริงของสังคมชุดเดิมที่ครอบงำสังคมอยู่ว่า สิ่งที่มีความหมายหรือมีอำนาจอยู่เหนือปัจเจกมีความชอบธรรมรวมอยู่ด้วย และในที่สุดเมื่อชาวบ้านได้มีพื้นที่ในการแสดงตัวตนมากขึ้น กลไกของความไม่เป็นธรรมทางสังคมที่แฝงเร้นหรือซ่อนอยู่ย่อมปรากฏให้เห็นผ่านกระบวนการโต้แย้งสิ่งที่ครอบงำ

การจัดความสัมพันธ์ทางอำนาจเชิงวัฒนธรรมในชีวิตประจำวัน

จากกระบวนการการรื้อสร้างและการให้ความหมายใหม่ ทำให้เราเข้าใจได้ว่า ความจริงที่เกี่ยวข้องกับปฏิบัติการทางการเมืองเชิงวัฒนธรรมของคนในแต่ละท้องถิ่น ไม่ได้ถูกผูกขาดด้วยความจริงจากรัฐศาสตร์เชิงโครงสร้างหรือระบบทวิลักษณ์เพียงชุดเดียวอีกต่อไป หากแต่ว่าวาทกรรมในมิติของการเมืองการปกครองสามารถมองได้หลากหลาย จากการผสมผสานมุมมองต่าง ๆ ของผู้มีส่วนได้ส่วนเสียในแต่ละระดับ เข้าไว้ด้วย ดังนั้นการกระทำในชีวิตประจำวันของปัจเจกชนย่อมเป็นส่วนหนึ่งในการเสริมสร้างและผลิตซ้ำชุดความคิดหรือการนิยามตัวตนของคนกลุ่มอื่นที่มีต่อเราด้วย เช่นเดียวกับชุดคำอธิบายการเมืองในชนบทจึงไม่สามารถบอกเล่าลักษณะทางการเมืองที่ตายตัวได้กับคนชนบทกลุ่มเดียวได้ และในขณะที่เดียวกันการประสานประโยชน์ในชุมชนที่เป็นพื้นที่ศึกษานั้นไม่ได้หยุดนิ่ง หากแต่มีพลวัตในการปรับตัวให้สอดคล้องกับกิจกรรมในชีวิตประจำวันของสมาชิกในชุมชนก่อให้เกิดพลังสังคม และการปรับเปลี่ยนอำนาจการเมืองเชิงโครงสร้าง ผ่านการแสดงออกทางการเมืองอย่างไม่เป็นทางการ เช่น การล้อเลียน การนินทาว่าร้าย การซุบซิบนินทา (Murray, 1996)

พฤติกรรมทางการเมืองที่เกิดจากการที่ปัจเจกชนได้พบว่า สิ่งที่ตนได้เรียกร้องต่าง ๆ ง่ายที่จะกระทำตามที่วาดฝันไว้ ปัจเจกชนจึงอยู่ในตำแหน่งความสัมพันธ์ระหว่างสังคมจุลภาคและมหภาค เพื่อการต่อสู้ในการดำรงอยู่และปากท้อง การรวมกลุ่ม

เพื่อให้ได้มาซึ่งสิทธิ อำนาจ ดังนั้นชีวิตของสังคมประชาธิปไตยชนบทจึงไม่ได้เรื่อง การไร้ระเบียบของปัจเจกชนในระดับสังคมจุลภาคเพียงเท่านั้น หากเป็นเรื่องที่สามารถ ประสานประโยชน์เข้าด้วยกันได้ระหว่างกระทำของทุกคนทั่วไปที่ถูกผลิตเข้า จนเป็นรูปแบบทางสังคมในขณะหนึ่ง ฉะนั้นการรวมกลุ่มทางการเมืองจึงไม่ได้ยึดโยง กับสถาบันทางการเมืองที่เป็นทางการเพียงเท่านั้น และในขณะเดียวกันการเมืองใน ชีวิตประจำวันก็ไม่ได้เกิดจากการรวมกลุ่มแบบล่องลอย หากแต่เกิดจากการกลุ่มคนที่มี ประวัติศาสตร์ ภาษา อุดมการณ์ทางการเมือง หรือประเด็นที่เกี่ยวข้องกับผลประโยชน์ ร่วมกันด้วย (Appadurai, 1996; Walker, 2008; Kerkvliet, 2009)

ดังนั้นการเมืองในชีวิตประจำวันสำหรับการดิ้นรนเพื่อเอาตัวรอดจึงเป็นการศึกษา พฤติกรรมของบุคคลและกลุ่มบุคคลที่มีสถานภาพ บทบาท และภูมิหลังทาง การเมือง คล้ายคลึงกัน รวมถึงการตระหนักถึงผลประโยชน์ระหว่างกันด้วย การเมืองในชีวิตประจำวัน ที่สอดคล้องกับการเลือกแสดงออกทางการเมืองอย่างสมเหตุสมผลว่า ไม่ว่าอย่างไรก็ตาม การเป็นสมาชิกภาพของกลุ่มทางการเมืองในชีวิตประจำวันนั้น ไม่ได้ผูกติดกับสัญลักษณ์ ของกลุ่มผลประโยชน์กลุ่มใดกลุ่มหนึ่งอย่างถาวร ภายใต้การต่อรองเชิงอำนาจโดยเฉพาะ อย่างยิ่งในเขตชนบท กระบวนการต่อรองอำนาจนั้นไม่ได้เป็นไปอย่างมีสูตรสำเร็จ หากแต่มีการสร้างอำนาจการต่อรองขึ้นใหม่ในเพื่อเป็นทางเลือกในการใช้ชีวิตประจำวัน ภายใต้บริบททางการเมืองอยู่เสมอ อาทิ การจัดสรรทรัพยากรเชิงซ้อน กระบวนการ ต่อสู้ในเรื่องของสิทธิชุมชน สมัชชาคนจน กระบวนการเคลื่อนไหวจากกลุ่มคนที่ได้รับ ผลกระทบจากการโครงการพัฒนาทั้งจากภาครัฐและเอกชน เป็นต้น (Missingham, 2003; ผาสุก พงษ์ไพจิตร และคณะ, 2545; ยศ สันตสมบัติ, 2546; ตรทิพย์ นาถสุภา, 2553)

วาทกรรมการเลือกตั้งกับวิถีทางทางการเมืองแบบชาวบ้าน กิจกรรมรรม ทางการเมืองเป็นกิจกรรมหนึ่งที่อาศัยผู้กระทำที่สร้างสรรค์กิจกรรมนั้นด้วยตนเอง และมีจุดมุ่งหมายผ่านการรับรู้ จิตสำนึก และจินตนาการทางการเมือง ที่มีผลต่อ ความร่วมมือและความขัดแย้ง การผูกติดภาพมายาคติต่อการไว้รู้ฉิภาวะทางการเมือง ของชาวบ้าน และนำมาซึ่งการไม่ยอมรับผลจากการกระทำทางการเมืองของชาวบ้านผ่าน พิธีกรรมการเลือกตั้ง จึงเป็นเรื่องของจิตสำนึกทางการเมืองที่ถูกปลูกฝังภายใต้วัฒนธรรม การเมืองเชิงโครงสร้างหรือวัฒนธรรมทางการเมืองที่เป็นทางการ (LeGerfo, 1996)

ดังนั้น Nagel (1987) ได้กล่าวถึงการตระหนักถึงศีลธรรมที่ไม่ยึดโยงกับศาสนา จึงเป็นเรื่องที่ต้องได้รับการหยุดคิดและพิจารณาถึงกลไกการจัดการ “ความยุติธรรมในการแบ่งสรรปันส่วน” ผ่านสถาบันทางสังคมที่ได้รับการยอมรับในการทำหน้าที่ผลิตซ้ำความคิดหรือจิตสำนึกเชิงโครงสร้างอย่างชัดเจน เช่น สถาบันการศึกษาชุมชน กฎหมาย และสถาบันการปกครอง รวมถึงการสื่อสารมวลชน ทั้งในระดับประเทศและท้องถิ่น ที่ต้องเปิดพื้นที่ให้กลุ่มบุคคลต่าง ๆ โดยเฉพาะอย่างยิ่งกลุ่มคนชนบทที่ได้รับการตีตราจากผู้อื่นอยู่เสมอ เพื่อให้สังคมได้แสวงหาแนวทางในการจัดสรรทรัพยากรร่วมกันได้อย่างเท่าเทียม (Rawl, 1999)

ความแตกต่างในการทำความเข้าใจการนิยามตัวตนของการเมืองในชุมชนชนบทนั้น มีความสลับซับซ้อนมากกว่าการเมืองในกระแสหลักที่ถูกนำเสนออย่างเป็นทางการและไม่เป็นทางการ เราในฐานะผู้ทำการศึกษาปริณทลทางการเมืองในชนบทไม่สามารถหลีกเลี่ยงต่อความจริงประการหนึ่งได้ว่า ผู้คนในชนบทนั้นมีความผูกพันกับพื้นที่ ทรัพยากร และวัฒนธรรมชุมชนของตนมากกว่าที่จะเป็นผู้รับ ผลกระทบจากผู้ที่มิอำนาจการเมืองหรือเศรษฐกิจจากโครงสร้างอำนาจที่อยู่เหนือเพียงอย่างเดียวเท่านั้น การวางเงื่อนไขไปสู่ผลลัพธ์ที่เท่าเทียมกันในสังคมประชาธิปไตยของชนบทยุคใหม่ จึงเป็นเรื่องของ “การจัดการตนเอง” ไม่ว่าคุณจะเป็นใครในสังคมประชาธิปไตยนี้ ปัจเจกชนหรือพลเมืองของรัฐในขณะเดียวกัน มนุษย์ทุกคนย่อมได้รับการยอมรับในฐานะที่เป็น “องค์อธิปัตย์ของผู้บริโภค” และเมื่อตัวตนของผู้คนในชนบทที่ได้ปรากฏชัดแจ้ง ในมิติของการตัวแสดงทางการเมืองต่อสังคมโดยรวมแล้ว มโนสำนึกใหม่ที่เกี่ยวข้องกับความเป็นธรรมทางสังคมย่อมนำมาซึ่งการทบทวนและยอมรับการนิยามสังคมประชาธิปไตยในชนบท ทั้งในมิติของสิทธิ โอกาส และความเท่าเทียมกันในมิติของพื้นที่ รายได้ และความเป็นมนุษย์

จากการทบทวนวรรณกรรมกำหนดเป็นกรอบการศึกษาได้ดังนี้ เป็นการศึกษาการเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจ สังคม การเมือง และกระบวนการการสร้างประชาธิปไตยในชนบท

วิธีการวิจัย

การศึกษาวิจัยครั้งนี้จะเป็นการศึกษาวิจัยเชิงคุณภาพ โดยใช้การศึกษาเชิงประวัติศาสตร์ เพื่อช่วยความเข้าใจในความเปลี่ยนแปลงของชนบทในด้านเศรษฐกิจ การเมืองและสังคม อันจะนำไปสู่ความเข้าใจกระบวนการสร้างประชาธิปไตยในชนบท โดยมีระเบียบวิธีการวิจัย ดังนี้

1. ผู้ให้ข้อมูลหลัก

ผู้ให้ข้อมูลหลัก คือ ผู้รู้หรือผู้ที่เป็นส่วนหนึ่งในการปฏิบัติการทางสังคม ในแต่ละช่วงเวลาที่มีการเปลี่ยนแปลงที่สำคัญของชุมชน ได้แก่ ชาวบ้านทั่วไป ผู้นำทางธรรมชาติ ผู้นำทางการ ผู้นำองค์กรชาวบ้าน ผู้นำขบวนการทางสังคมในชนบท ผู้ที่มีส่วนเกี่ยวข้องกับการจัดตั้งองค์กรชาวบ้าน เครือข่ายนักพัฒนาเอกชน และนักวิชาการ นักการเมืองในระดับท้องถิ่นและระดับชาติ

2. การเก็บรวบรวมข้อมูล

2.1 การศึกษาเอกสาร เอกสารที่ใช้ในงานวิจัยครั้งนี้มี 2 ประเภท คือ การศึกษาทั้งเอกสารขั้นต้นและเอกสารชั้นรอง ทั้งเพื่อใช้เอกสารดังกล่าววิเคราะห์ให้เห็นถึงบริบทพื้นฐานทั้งทางเศรษฐกิจ สังคม การเมือง รวมถึงเอกสารที่เกี่ยวข้องกับวิธีการการจัดทำฐานข้อมูลพื้นที่และการพัฒนาข้อมูลพื้นที่ไปสู่การจัดทำระบบข้อมูลตำบลของภาคประชาชน

2.2 การสัมภาษณ์ประวัติศาสตร์บอกเล่า เพื่อศึกษาความทรงจำในอดีตของผู้ให้ข้อมูลหลัก จำนวน 15 คน การนัดหมายเวลาล่วงหน้าก่อนการสัมภาษณ์ ช่วงเวลาดำเนินการระหว่างวันที่ 26 มกราคม พ.ศ. 2556 - วันที่ 15 กรกฎาคม พ.ศ. 2556 ในพื้นที่ 3 พื้นที่ ได้แก่ ชุมชนคลองหินปูน อำเภอวังน้ำเย็น จังหวัดสระแก้ว ซึ่งเป็นตัวแทนของชุมชนชนบทห่างไกลเมือง ชุมชนปากน้ำประแส อำเภอแกลง จังหวัดระยอง ซึ่งเป็นตัวแทนของชุมชนในเขตพื้นที่กึ่งเมืองกึ่งชนบท และชุมชนทุ่งสุขลา อำเภอศรีราชา จังหวัดชลบุรี โดยใช้วิธีการเข้าไปหาข้อมูลในพื้นที่ ทั้งนี้เพื่อศึกษาประวัติศาสตร์ของชุมชนจากคนในชุมชน อันจะนำไปสู่ความเข้าใจความคิดและบริบทที่มีผลต่อการก่อรูปของความคิดในการฐานข้อมูลพื้นที่

2.3 การสัมภาษณ์เจาะลึกจากผู้ที่สามารถให้ข้อมูลหลัก การกำหนดผู้ให้ข้อมูลหลักจะใช้เทคนิคการเก็บตัวอย่างในเชิงคุณภาพ คือ การเลือกผู้ให้ข้อมูลหลักโดยพิจารณาจากลักษณะของการมีข้อมูลตามวัตถุประสงค์การวิจัย และกระบวนการสัมภาษณ์จนกว่าข้อมูลจะอิ่มตัว ทั้งหมดจำนวน 15 คน ช่วงเวลาดำเนินการระหว่างวันที่ 1 มิถุนายน พ.ศ. 2556 - วันที่ 30 กันยายน พ.ศ. 2556

นอกจากการสัมภาษณ์แบบเจาะลึกแล้ว คณะผู้วิจัยได้จัดเสวนากลุ่มย่อย (focus group) ทั้งนี้เพื่อระดมความเห็นและแลกเปลี่ยนมุมมองจากภาคประชาชนกลุ่มต่าง ๆ ในชุมชนเกี่ยวกับการจัดทำฐานข้อมูลพื้นที่และการพัฒนาข้อมูลพื้นที่ไปสู่การจัดทำระบบข้อมูลตำบลของภาคประชาชน ผลที่เกิดขึ้นตามมา/ปัญหาและอุปสรรคหลังจากการดำเนินการพัฒนาโดยมีระบบข้อมูลตำบลเป็นแนวทางในการแก้ไขปัญหาวิธีการขยายความคิดการจัดทำฐานข้อมูลพื้นที่สำหรับชุมชนคลองหินปูน อำเภอวังน้ำเย็น จังหวัดสระแก้ว ในวันที่ 15 ธันวาคม พ.ศ. 2556 ชุมชนปากน้ำประแส อำเภอแกลง จังหวัดระยอง ในวันที่ 18 มกราคม พ.ศ. 2557 และชุมชนทุ่งสุขลา อำเภอศรีราชา จังหวัดชลบุรี ในวันที่ 12 กุมภาพันธ์ พ.ศ. 2557

2.4 การเสวนากลุ่มเฉพาะ (focus-group discussion) เป็นการแสวงหาข้อสรุปจากการอภิปรายของกลุ่มคนที่สถานภาพเดียวกัน ได้แก่ ด้านอาชีพ ด้านบทบาททางสังคม จำนวนด้านละ 5 คน ซึ่งเป็นการเปิดพื้นที่ให้ชาวบ้านในชุมชนเข้ามามีส่วนร่วมกันมากขึ้น และเป็นการตรวจสอบข้อมูลซึ่งกันและกัน ซึ่งเป็นวิธีที่ทำให้ได้ประเด็นเกี่ยวกับปัญหาที่ต้องการการศึกษาเพิ่มขึ้นและในประเด็นจะนำมาสู่ข้อสมมุติฐานได้สำหรับชุมชนคลองหินปูน อำเภอวังน้ำเย็น จังหวัดสระแก้ว ในวันที่ 15 มิถุนายน พ.ศ. 2556 ชุมชนปากน้ำประแส อำเภอแกลง จังหวัดระยอง ในวันที่ 12 สิงหาคม พ.ศ. 2556 และชุมชนทุ่งสุขลา อำเภอศรีราชา จังหวัดชลบุรี ในวันที่ 22 กรกฎาคม พ.ศ. 2556

3. การตรวจสอบข้อมูล ในการศึกษาวิจัยครั้งนี้ใช้วิธีการตรวจสอบข้อมูลที่ได้จากการเก็บรวบรวมข้อมูล เพื่อให้ข้อมูลมีความเที่ยงตรงและน่าเชื่อถือ โดยอาศัยหลักการตรวจสอบสามเส้า โดยใช้วิธีการดังนี้

การเปรียบเทียบจากการใช้วิธีการเก็บรวบรวมข้อมูลหลายวิธี คือ การเก็บรวบรวมข้อมูลจากแหล่งต่าง ๆ กัน เพื่อรวบรวมข้อมูลเรื่องเดียวกัน เช่น ใช้การสังเกต

ควบคู่กับการซักถามพร้อมกันนั้นก็ศึกษาข้อมูลเพิ่มเติมจากแหล่งเอกสาร หรือทำการซักถามผู้ให้ข้อมูลสำคัญ หรืออาจซักถามผู้ให้ข้อมูลหลังจากสรุปผลการศึกษา เพื่อความแน่นอนว่าข้อสรุปนั้นเที่ยงตรงตามความเป็นจริงหรือไม่

4. การวิเคราะห์ข้อมูล การนำเอาข้อมูลที่ได้จากการค้นคว้าวิจัยมาจัดทำให้เป็นระบบและหาความหมาย แยกแยะองค์ประกอบ รวมทั้งเชื่อมโยงและหาความสัมพันธ์ของข้อมูล สามารถนำไปสู่ความเข้าใจต่อการดำรงอยู่และการเปลี่ยนแปลงของปรากฏการณ์ที่ศึกษา ซึ่งในการวิเคราะห์ข้อมูลนั้นมีความหมาย 2 ประการด้วยกัน คือ ประการแรก หมายถึง การจำแนกและจัดระบบข้อมูลเพื่อให้เข้าใจถึงความหมายและความสัมพันธ์ของปรากฏการณ์ และประการที่สอง เป็นการหาความสัมพันธ์ของข้อมูล แยกแยะปัจจัยเพื่ออธิบายสาเหตุความสัมพันธ์ รวมทั้งการอธิบายการเกิดขึ้น การดำรงอยู่และการเปลี่ยนแปลงของปรากฏการณ์ที่ศึกษา

ผลการวิจัย

การศึกษาความเปลี่ยนแปลงและกระบวนการสร้างประชาธิปไตยในชนบทภาคตะวันออกเฉียงเหนือของประเทศไทย ได้กำหนดการศึกษาประเด็นแรกศึกษาการเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจ สังคม และการเมือง ประเด็นที่สองศึกษากระบวนการสร้างประชาธิปไตยในชนบท ผลการศึกษาได้ดังนี้

1. การเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจ สังคม และการเมือง

1.1 การเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจในพื้นที่

พื้นที่ศึกษานั้นมีความหลากหลายเชิงพื้นที่การก่อเกิดรูปแบบชุมชนที่เกิดขึ้นในสองลักษณะ คือ ชุมชนใหม่บนพื้นฐานการเกษตร (เกิดหลังการพัฒนา ปี พ.ศ. 2500) ชุมชนเก่าบนพื้นฐานการผลิตที่หลากหลาย (เกิดก่อนการพัฒนา ปี พ.ศ. 2500) และชุมชนเก่าที่ถูกแรงกดทับโดยรัฐและทุน จะเห็นว่า ชุมชนท้องถิ่นในอดีตของภาคตะวันออกเฉียงเหนือส่วนใหญ่เป็นชุมชนประมง ชุมชนชาวนา ชุมชนชาวสวน และชุมชนชาวไร่ ยกเว้นที่อยู่ในชุมชนเมืองในตัวอำเภอและจังหวัดที่เป็นศูนย์กลางการค้า แต่ในปัจจุบันภาคตะวันออกเฉียงเหนือได้เกิดชุมชนในรูปแบบใหม่เกิดขึ้น ได้แก่ ชุมชนอุตสาหกรรม ชุมชนการท่องเที่ยว และชุมชนชายแดน สำหรับพื้นที่ศึกษาได้มีการเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจที่เกิดจากปัจจัยของความเจริญของระบบสาธารณูปโภคและสาธารณูปการ อิทธิพลของระบบทุนนิยม

ที่ผ่านมาทางระบบตลาด การเข้ามาและการขยายตัวของระบบกลไกของรัฐในทุกระดับ ทรัพยากรทางธรรมชาติทั้งภายในและภายนอก สภาพภูมินิเวศของชุมชน กระบวนการทัศน์ และวิถีคิดในการผลิตและการค้า การพัฒนาเชิงนโยบายโดยเฉพาะการขยายตัวของ ถนนสุขุมวิท เส้นทางยุทธศาสตร์ 304 และการพัฒนาอุตสาหกรรมของประเทศจาก โครงการพัฒนาพื้นที่ชายฝั่งทะเลตะวันออก ในพื้นที่จังหวัดชลบุรี และจังหวัดระยอง รวมถึงการขยายตัวของวัฒนธรรมสมัยใหม่จนถึงวัฒนธรรมบริโภคนิยม ผลการเปลี่ยนแปลง ที่เกิดขึ้นส่งผลในมิติทางสังคม คือ การแตกตัวทางชนชั้นในพื้นที่ศึกษาทั้งสามพื้นที่ โดยพบกลุ่มนายทุนที่มีพื้นฐานต้นทุนในแต่ละพื้นที่ที่ต่างกัน โดยเฉพาะทุนด้านที่ดิน และทุนด้านการประกอบอาชีพประมง รวมทั้งมีกลุ่มนายทุนใหม่ที่เกิดขึ้นพื้นที่จากการปรับเปลี่ยนวิถีชีวิตให้สอดคล้องกับบริบทที่เปลี่ยนแปลง แต่อย่างไรก็ตามในพื้นที่ ยังพบกลุ่มคนที่เผชิญกับความล้มเหลวจากเงื่อนไขการผลิตเพื่อตอบสนองตลาด และความล้มเหลวในสังคมเมืองอุตสาหกรรม สำหรับมิติทางเศรษฐกิจที่เกิดขึ้นเนื่องการมี ภาวะหนี้สินที่เกิดจากประกอบอาชีพในด้านการเกษตรกรรม ประมง การสูญเสียที่ดิน และการปรับเปลี่ยนจากเศรษฐกิจชุมชนการเกษตรกรรมเป็นการค้าสู่สังคมเมือง อุตสาหกรรม นำมาสู่การล่มสลายของอาชีพเกษตรกรรม

1.2 การเปลี่ยนแปลงทางสังคมในพื้นที่

1.2.1 การปรับตัวของกลุ่มชนชั้น

การแตกตัวของกลุ่มชนชั้นต่าง ๆ ได้เกิดขึ้นในแต่ละพื้นที่ โดยเฉพาะ กลุ่มที่มีฐานทุนเก่าที่มีที่ดินจะพยายามรักษาพื้นที่ทางเศรษฐกิจและรักษาทุนทางสังคม ของกลุ่มตนเอง กลุ่มที่เป็นนายทุนที่มีพื้นที่ทางเศรษฐกิจที่เปิดและสร้างความมั่นคง กลุ่มนายทุนได้ผันและปรับตัวเองเข้าสู่การเมืองท้องถิ่นและระดับจังหวัด เป็นการปรับตัว ต่อการเปลี่ยนแปลง โดยได้รับผลประโยชน์จากการเปลี่ยนแปลงทั้งด้านการประมง และอุตสาหกรรมที่ส่งผลมาสู่พื้นที่ที่สอดคล้อง กลุ่มเหล่านี้สามารถดำรงอยู่ได้อย่างดี ในการพึ่งพาทางภายในและภายนอกพื้นที่ สำหรับกลุ่มคนที่สามารถปรับตัวสอดคล้อง ต่อการเปลี่ยนแปลงด้านการผลิตแบบการค้า การประกอบธุรกิจที่เป็นไปตามศักยภาพ ของพื้นที่ ไม่ว่าจะเป็นการประกอบธุรกิจโฮมสเตย์ การประมงเพาะเลี้ยง ร้านค้าขายอาหาร ส่วนกลุ่มที่เผชิญความล้มเหลวได้พยายามแก้ไขปัญหาลทางเศรษฐกิจในหลากหลายรูปแบบ การพยายามต่อรองกับนายทุนเพื่อประวิงเวลาในการชำระหนี้ การเข้าสู่ภาคเศรษฐกิจ

ที่ไม่เป็นทางการ พึ่งพานโยบายประชานิยมของรัฐ ผันตัวเข้าไปทำงานร่วมกับภาคส่วนต่าง ๆ และการสร้างฐานทรัพยากรเพื่อต่อรองกับองค์กรของรัฐ

1.2.2 รูปแบบสถาบันทางสังคม

รูปแบบสถาบันทางสังคมในชุมชนที่ปรากฏเกิดขึ้นจากการถูกจัดตั้งจากภาครัฐที่เป็นทางการ ได้แก่ องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น (องค์กรบริหารส่วนตำบล เทศบาลระดับตำบล เมือง และนคร) สภาองค์กรชุมชนตำบล และคณะกรรมการชุมชน สถาบันทางสังคมที่เกิดขึ้นในชุมชนที่เป็นความร่วมมือเครือข่ายภาคประชาชนร่วมมือกับรัฐ ได้แก่ สถาบันการเงินตำบล กองทุนสวัสดิการตำบล กองทุนที่ดินและที่อยู่อาศัย เครือข่ายลุ่มน้ำประแส กลุ่มคณะกรรมการตรวจคุณภาพสิ่งแวดล้อม กลุ่มแม่บ้าน และสถาบันทางสังคมที่เกิดจากการรวมกลุ่ม (กลุ่มประมง กลุ่มชาวบ้าน กลุ่มทุนอุตสาหกรรม และกลุ่มนักวิชาการ) ดำเนินการที่เกี่ยวข้องในด้านกองทุนปลดหนี้ สมาคมประมงปากน้ำประแส กลุ่มชมรมอนุรักษ์ป่าชายเลนบ้านแหลมฉับัง และกลุ่มวิสาหกิจชุมชน โดยสถาบันทางสังคมเหล่านี้มีศักยภาพในการแก้ไขปัญหาและขับเคลื่อนชุมชนในพื้นที่ ก่อเกิดปฏิสัมพันธ์ที่หนุนเสริม การต่อรอง ความเชื่อมโยง และความร่วมมือ

กลุ่มคน/ชนชั้นต่าง ๆ ที่เข้ามามีบทบาทหลักในสถาบันทางสังคม จะพบว่า ในองค์กรบริหารส่วนตำบลจะเป็นกลุ่มชนชั้นนำในตำบล (กลุ่มทุนเก่าและทุนใหม่) สภาองค์กรชุมชนตำบลจะเป็นกลุ่มคนที่สามารถปรับตัวเข้ากับการผลิตแบบการค้า (ได้ในระดับหนึ่ง) บทบาทเครือข่ายแกนนำภาคประชาชนจะมาดำเนินการเกี่ยวกับสถาบันการเงินตำบล กองทุนสวัสดิการตำบล กองทุนที่ดินและที่อยู่อาศัย กองทุนปลดหนี้ สำหรับพื้นที่ที่มีศักยภาพทั้งในพื้นที่และนอกพื้นที่จะมีผลต่อการเมืองในระดับท้องถิ่น และระดับจังหวัด จะเป็นกลุ่มนายทุนการประมงขนาดใหญ่ ส่วนเครือข่ายลุ่มน้ำประแสนั้นเป็นกลุ่มผู้ประกอบการรายย่อย (เพาะเลี้ยง ประมงชายฝั่ง) ที่รวมตัวจัดตั้งในการพิทักษ์สิทธิที่มีต่อทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม สำหรับเทศบาลนครแหลมฉับังกลุ่มชนชั้นนำในชุมชนจะเข้ามามีบทบาทตั้งแต่เริ่มต้นจนถึงปัจจุบัน รูปแบบเทศบาลนครได้มีการจัดตั้งคณะกรรมการชุมชน กลุ่มชาวบ้านที่ล้มเหลวในสังคมอุตสาหกรรมจะเข้ามามีบทบาทในการกำหนดความต้องการของชุมชน กลุ่มกองทุนสวัสดิการบ้านอ่าวอุดมได้เข้ามามีบทบาทในการดึงภาคส่วนต่าง ๆ ให้เข้ามาสนับสนุนผ่านการพูดคุย เจรจา และการสร้างธรรมณูชุมชน กลุ่มอนุรักษ์ป่าชายเลนบ้านแหลมฉับังดึงแหล่งทุนในพื้นที่

ที่มีเงื่อนไขในการสนับสนุนสร้างศูนย์การเรียนรู้แก่เยาวชน และสร้างจิตสำนึกที่มีต่อสิ่งแวดล้อมของชุมชน

1.3 การเปลี่ยนแปลงทางการเมืองในพื้นที่

มิติทางการเมืองทำให้ผู้คนในชุมชนมีมุมมองต่อการเลือกตั้งที่เปลี่ยนแปลงไป การเลือกตั้งมีความหมายกับการดำเนินชีวิตของชาวบ้านมากขึ้น ถือเป็นหลักค้ำประกันที่มั่นคงในการดำเนินชีวิตที่หลังการเลือกตั้งจะได้ประโยชน์จากนโยบายต่าง ๆ อย่างไร เป็นการสร้างโอกาสและความหวังทางเศรษฐกิจ สังคมให้กับชาวบ้านที่หลายต่อหลายคนอยู่ในภาวะ “หลังพินาศ” กระบวนการประชาธิปไตยจึงกลายเป็นเครื่องมือเพื่อแก้ไขปัญหาทางเศรษฐกิจของชาวบ้านที่เผชิญอยู่ รวมถึงความพยายามใช้กลไกของประชาธิปไตยสร้างความมั่นคงในการดำเนินชีวิตในปัจจุบันและอนาคต การเมืองเข้ามาเป็นส่วนหนึ่งของชีวิตที่สามารถใช้ในการต่อรอง การปรับเปลี่ยน และการมีส่วนร่วม

2. กระบวนการการสร้างประชาธิปไตยในชนบท

2.1 การเคลื่อนไหวของประชาธิปไตยในชุมชน

สำหรับการเคลื่อนไหวของประชาธิปไตยในชุมชนมีลักษณะใน 2 รูปแบบคือ รูปแบบแรกประชาธิปไตยบนสู่ล่าง จะยึดแนวคิดประชาธิปไตยผ่านการกระจายอำนาจสู่ท้องถิ่นและการเลือกตั้ง รูปแบบที่สองประชาธิปไตยล่างสู่บน โดยเกิดจากการรวมตัวของเครือข่ายและชาวบ้าน เพื่อจัดวาง ปรับเปลี่ยนตำแหน่งทางสังคม การสร้างพื้นที่ยื่นทางการเอง รูปแบบการต่อรอง และความร่วมมือ

ปฏิบัติการของกลุ่มคนและชนชั้นที่มีต่อการเคลื่อนไหวของประชาธิปไตยในชุมชน จะเห็นว่าประชาธิปไตยบนสู่ล่างจะเป็นกลุ่มทุนเก่า กลุ่มทุนใหม่ กลุ่มนายทุน และกลุ่มชนชั้นนำ กลุ่มเหล่านี้จะเข้ามามีบทบาททางการเมืองในระดับท้องถิ่น เชื่อมโยงการเมืองระดับจังหวัด ระดับชาติ เข้ามาสร้างเครือข่ายและผูกขาดการบริหารท้องถิ่นสำหรับประชาธิปไตยล่างสู่บน เป็นกลุ่มที่สามารถปรับตัวเข้ากับการผลิตเพื่อตอบสนองระบบการตลาด กลุ่มที่สร้างอัตลักษณ์ตัวตนทางสังคมและการเมือง การสร้างเครือข่ายกับกลุ่มองค์กรจากส่วนกลางที่ตีทรัพยากรมาบริหารในพื้นที่ การสร้างเครือข่ายความสัมพันธ์การเมืองท้องถิ่น การจัดตั้งองค์กรทางเศรษฐกิจในชุมชน โดยมุ่งเน้นด้านความอยู่รอดและสร้างความมั่นคงกับชีวิต จัดตั้งองค์กรประสานความร่วมมือกับรัฐในการพึ่งพาและต่อรอง

บทบาทของประชาธิปไตยแบบบนสู่ล่าง จะเป็นการเรียนรู้ถึงบทบาทหน้าที่ ความจำเป็นของประชาธิปไตยแบบตัวแทน รวมถึงการสร้างเครือข่ายทั้งในชุมชนและนอกชุมชน และประชาธิปไตยแบบล่างขึ้นบน การใช้กระบวนการประชาธิปไตยเป็นเครื่องมือเพื่อแก้ไขปัญหาปากท้อง การใช้กระบวนการประชาธิปไตยในการเจรจาต่อรองเพื่อเปลี่ยนตำแหน่งแห่งที่ และการสร้างที่ยืนในชุมชน การเปิดโอกาสให้ชาวบ้านได้ต่อรองในรูปแบบขององค์กรที่รัฐจัดตั้ง เครือข่าย และสมาคม สามารถเข้ามาต่อรองผ่านการเลือกตั้งการกำหนดนโยบายและตัวผู้นำได้เพียงช่องทางเดียว

2.2. ความเปลี่ยนแปลงภายในโครงสร้างความรู้สึกรู้สึก

ความเปลี่ยนแปลงภายในโครงสร้างความรู้สึกรู้สึกของผู้คนในพื้นที่พบว่าเกิดการเปลี่ยนแปลงใน 2 มิติหลัก คือ มิติทางเศรษฐกิจที่ทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงโลกทัศน์ในระบบเศรษฐกิจที่การผลิต การค้าขายเพื่อการสะสมทุนและสร้างความมั่นคงให้กับครอบครัว โดยให้ความสำคัญต่อวิถีทางเศรษฐกิจมากกว่าชีวิตทางสังคม ความสัมพันธ์ในระดับชุมชนลดน้อยลงผลักดันให้การจัดกิจกรรมต่าง ๆ เป็นหน้าที่ภาครัฐและกลไกของรัฐท้องถิ่น ก่อเกิดความสัมพันธ์แบบใหม่ที่เรียกว่า กึ่งเครือญาติกึ่งปัจเจกบุคคล แรงยึดเหนี่ยวของสังคมต่ำลง กลายเป็นช่องทางเปิดโอกาสให้ทุนภายนอกหรือการเมืองเข้ามาแสวงหาผลประโยชน์ได้ ชุมชนเองได้วางความหวังและการมีจินตนาการถึงชีวิตที่ดีบนฐานทางเศรษฐกิจ ที่กล่าวว่า “มีฐานะร่ำรวย” ที่ส่งผลต่อคุณภาพชีวิตและความมั่นคง สะท้อนคำพูด คือ คนไทยไม่เป็นแรงงานประมงแล้ว” สิ่งที่ชุมชนต้องปรับตัวรับกับบริบทที่เปลี่ยนแปลงในทุกมิติทางเศรษฐกิจจากภายนอกที่เข้ามา ชุมชนได้เปลี่ยนรูปแบบความสัมพันธ์ทางเศรษฐกิจเป็นผู้ประกอบการทั้งที่เป็นทางการและไม่เป็นทางการอย่างต่อเนื่องและเรียนรู้ที่จะต้องเชื่อมโยงความอยู่รอดของตนเองได้

อภิปรายผล

จากการศึกษาความเปลี่ยนแปลงและกระบวนการสร้างประชาธิปไตยในชนบทภาคตะวันออกเฉียงเหนือของประเทศไทย พบว่า มีการเปลี่ยนแปลงอย่างรวดเร็วในมิติด้านเศรษฐกิจ สังคม และการเมือง ในพื้นที่ภาคตะวันออกเฉียงเหนือที่มีแรงขับเคลื่อนจากนโยบายของรัฐ ส่งผลให้เกิดความเหลื่อมล้ำ การจัดสรรทรัพยากรที่เป็นไม่เป็นธรรม ทั้งนี้ต้องยอมรับว่า มิติด้านเศรษฐกิจเป็นองค์ประกอบที่สำคัญที่ทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงในระดับบุคคล

และครอบครัว ส่งผลต่อความสัมพันธ์ทางสังคม การสร้างเครือข่ายทางสังคมที่เอื้อประโยชน์ด้วยกัน การดำรงไว้ซึ่งความมั่นคงทางเศรษฐกิจที่ต้องเกี่ยวเนื่องการพึ่งพา การเมืองในระดับท้องถิ่นและระดับชาติ โดยที่ต้องให้เกิดการเปลี่ยนแปลงสู่สังคม ผู้ประกอบการ สอดคล้องกับงานวิจัยของเนติกา เอื้อธรรมาภิมุข (2561) ที่กล่าวว่า ระบบเศรษฐกิจแบบผสมระหว่างทุนนิยมกับสังคมประชาธิปไตยก่อให้เกิดกลไกของ ตลาดเสรี จำเป็นต้องสร้างความมั่นคงของเศรษฐกิจชุมชนด้านโครงสร้างพื้นฐาน การบูรณาการการผลิตบนฐานศักยภาพ และความเข้มแข็งของชุมชน การสร้างเครือข่าย ในกลุ่มอาชีพ การนำเทคโนโลยีและนวัตกรรมมาก่อให้เกิดประโยชน์สูงสุด ดังนั้น ภาครัฐกิจ ภาคธุรกิจ ภาคประชากิจ ต้องร่วมมือกันในการสร้างให้เกิดเครือข่ายที่เข้มแข็ง ในสังคมชนบท ลดความเหลื่อมล้ำโดยสร้างโอกาสให้เกิดขึ้นทั้งการสร้างงาน สร้างอาชีพ ให้มากยิ่งขึ้น เช่นเดียวกับงานวิจัยของณัฐพงศ์ จิตรนิรัตน์, จรูญ หยูทอง และบุญเลิศ จันทระ (2560) ได้กล่าวว่า การเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจภายใต้ระบบและความสัมพันธ์ ทางการผลิตและการเป็นผู้ประกอบการใหม่ ที่เชื่อมโยงกับระบบตลาดอย่างซับซ้อน และหลากหลาย ส่งผลต่อการเปลี่ยนแปลงตำแหน่งแห่งที่ โครงสร้างความรู้สึกร่วมกัน ตัวตนที่สัมพันธ์กับการเมืองและความเป็นพลเมือง และมีส่วนทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลง การจัดตั้งทางสังคมของการเมืองในสถาบันและนอกสถาบัน เช่นเดียวการศึกษาใน ภาคตะวันออกเฉียงเหนือที่มีการเปลี่ยนแปลงกลุ่มชนชั้นในสังคม และรูปแบบสถาบันทางสังคมที่ เข้ามามีบทบาทต่อการเปลี่ยนแปลงการจัดสรรทรัพยากร เครือข่ายในการดำเนินงาน ร่วมกัน การสร้างความสัมพันธ์ที่พึ่งพาและแบ่งปันผลประโยชน์ต่อกัน

สำหรับกระบวนการสร้างประชาธิปไตยในชนบทภาคตะวันออกเฉียงเหนือ เป็นการเคลื่อนไหว ของประชาธิปไตยในชุมชนมีรูปแบบแรกจะยึดแนวคิดประชาธิปไตยผ่านการกระจาย อำนาจสู่ท้องถิ่นและการเลือกตั้ง รูปแบบที่สอง โดยเกิดจากการรวมตัวของเครือข่าย และชาวบ้านต่อรองอยู่กับอำนาจที่เป็นทางการ เพื่อปรับความสัมพันธ์ทางสังคมใหม่ การสร้างตัวตนทางเศรษฐกิจ การเมืองและสังคม ผ่านการต่อรองหลายรูปแบบตั้งแต่ การให้ความร่วมมือ การต่อต้านและการให้ความเห็นทั้งต่อหน้าและลับหลัง แต่รูปแบบ ประชาธิปไตยก็ไม่ใช่เป็นรูปแบบตายตัวย่อมเปลี่ยนแปลงตามบริบท ความเชื่อ และโลกทัศน์ ของผู้คนในพื้นที่ สอดคล้องกับการศึกษาของสกฤติ อีสริยานนท์, ชัยณรงค์ เครือنوان และเมทินา อีสริยานนท์ (2561) ที่กล่าวว่า การวิเคราะห์ความเป็นประชาธิปไตยในชนบท

ต้องให้ความสำคัญกับการวิเคราะห์ความเป็นประชาธิปไตยที่หลากหลาย โดยต้องการข้ามพ้นการวิเคราะห์ความเป็นประชาธิปไตยแบบตัวแทนหรือการเลือกตั้ง และให้ความสำคัญกับปฏิบัติการสังคมของผู้คนในชนบทผ่านประชาธิปไตยแบบมีส่วนร่วมมากขึ้น เช่นเดียวกับการศึกษาของสมชาย ปรีชาศิลปกุล และคณะ (2559) ได้กล่าวว่าการกระจายอำนาจสู่ท้องถิ่น เป็นเงื่อนไขสำคัญที่สร้างโอกาส ทางเลือก และความเป็นอิสระของกลุ่มต่าง ๆ โดยเฉพาะกลุ่มคนระดับล่างในท้องถิ่นให้มีเพิ่มขึ้น สามารถสร้างอำนาจและพลังในการต่อรองที่เพิ่มขึ้น เกิดความเปลี่ยนแปลงอย่างต่อเนื่องมีความสัมพันธ์และความหมายต่อชีวิต ระบบความสัมพันธ์และความคาดหวังต่อสถาบันต่าง ๆ ได้เกิดการเปลี่ยนแปลงเช่นกัน

ข้อเสนอแนะการวิจัย

ข้อเสนอทั่วไป

จากการศึกษาแนวโน้มที่สังคมชนบทจะกลายเป็นสังคมผู้ประกอบการ จะมีเพิ่มขึ้น ดังนั้นหน่วยงานของรัฐที่เกี่ยวข้องควรดำเนินการการเพิ่มทักษะผู้ประกอบการ ส่งเสริมความรู้ด้านนวัตกรรมและเทคโนโลยีให้กับชุมชน

ข้อเสนอแนะสำหรับงานวิจัยในอนาคต

1. งานวิจัยด้านปัจจัยด้านโครงสร้างอารมณ์ความรู้สึกที่มีผลต่อการเปลี่ยนแปลงประชาธิปไตย
2. งานวิจัยด้านสังคมออนไลน์ที่ส่งผลต่อการเปลี่ยนแปลงประชาธิปไตย
3. งานวิจัยด้านรูปแบบการสร้างอารยธรรมาธิปไตยบนพื้นฐานความเท่าเทียม ความเสมอภาค และภราดรภาพ

รายการอ้างอิง

- ฉัตรทิพย์ นาถสุภา. (2553). *การเป็นสมัยใหม่กับแนวคิดชุมชน*. กรุงเทพฯ: สร้างสรรค์.
- ฉัตรทิพย์ นาถสุภา และคณะ. (2541). *ทฤษฎีและแนวคิดเศรษฐกิจชุมชนชาวนา*.
กรุงเทพฯ: โครงการวิถีพระสงฆ์.
- ณัฐพงศ์ จิตรนิรัตน์, จรูญ หยูทอง และบุญเลิศ จันทระ. (2560). ความเปลี่ยนแปลงและ
กระบวนการสร้างประชาธิปไตยที่ชุมชนบ้านใต้. *วารสารปริชาต มหาวิทยาลัย
ทักษิณ*, 30(1), 185-216.
- นิธิ เอียวศรีวงศ์. (2552). *รากหญ้าสร้างบ้าน ชนชั้นกลางสร้างเมือง*. กรุงเทพฯ: มติชน.
- เนติกา เอื้อธรรมาภิมุข. (2561). *เส้นทางประชาธิปไตยในสังคมชนบท*. กรุงเทพฯ: วิทยาลัย
ศาสตร์รัฐธรรมนูญ สำนักงานศาลรัฐธรรมนูญ.
- ผาสุก พงษ์ไพจิตร และคณะ. (2545). *วิถีชีวิต วิถีสู้: ขบวนการประชาชนร่วมสมัย*.
เชียงใหม่: ตรีสิน.
- ยศ สันตสมบัติ. (2546). *พลวัตและความยืดหยุ่นของสังคมชาวนา: เศรษฐกิจชุมชน
ภาคเหนือและการปรับกระบวนการทัศน์ว่าด้วยชุมชนในประเทศโลกที่สาม*. กรุงเทพฯ:
โครงการเศรษฐกิจชุมชนหมู่บ้านไทย.
- สกฤติ อีสริยานนท์, ชัยณรงค์ เครือนวน และเมธินา อีสริยานนท์. (2561). ความเป็น
ประชาธิปไตยในชุมชนชนบทของไทย: ศึกษาชุมชนในแถบลุ่มแม่น้ำบางปะกง.
วารสารเศรษฐศาสตร์การเมืองบูรพา. 6(1), 16-39.
- สมชาย บริชาศิลป์กุล, ทินกฤต นุตวงษ์ และปริญญาวัลย์ ใจปิ่นตา. (2559). *ความเปลี่ยนแปลง
และกระบวนการสร้างประชาธิปไตยในชนบทกรณีภาคเหนือตอนบน*. กรุงเทพฯ:
สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย.
- สุริชัย หวันแก้ว. (2547). *เผชิญโลกาภิวัตน์ทางวัฒนธรรม: นโยบายวัฒนธรรมบริบทใหม่*.
กรุงเทพฯ: ศูนย์ศึกษาการพัฒนาสังคม คณะรัฐศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- สุริชัย หวันแก้ว. (2550). *คนชายขอบ จากความคิดสู่ความจริง*. กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- อภิชาติ สตินิรมัย และคณะ. (2553). *การเมืองภาคประชาชน*. กรุงเทพฯ: วิชาสา.

- อรรถจักร์ สัตยานุรักษ์ และคณะ. (2558). “ความเปลี่ยนแปลง “ชนบท” ในสังคมไทย: ประชาธิปไตยบนความเคลื่อนไหว.” ใน *รวมบทความประกอบกรณียาเสนอผลงานชุดโครงการวิจัย* กรุงเทพฯ: กองทุนสนับสนุนการวิจัย (สกว.).
- อมรา พงศาพิชญ์ และปรีชา คุวินทร์พันธุ์. (2543). *ระบบอุปถัมภ์*. กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์แห่งจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- อเนก เหล่าธรรมทัศน์. (2552). *สองนคราประชาธิปไตย*. กรุงเทพฯ: คบไฟ.
- Appadurai, A. (1996). *Modernity at large: Cultural dimensions of globalization*. Minneapolis and London: University of Minnesota Press.
- Boonbongkarn, S. (1996). *Elections and democratization in Thailand*. Cambridge: Cambridge University.
- Critchley, S. (2007). *The ethnics of deconstruction: Derrida and Levinas*. Delhi: Narendra Prakash Jain.
- Dale, G. (2010). *Karl Polanyi: The limits of the market*. Cambridge: Polity Press.
- Giddens, A. (2008). *The third way: The renewal of social democracy*. Cambridge: Polity Press.
- Harvey, M., Ramlogan, R., & Randles, S. (Eds.). (2007). *Karl Polanyi: New perspectives on the place of economics in the society*. Manchester: Manchester University.
- Kerkvliet, B. J. (2009). Every politics in peasant society (and ours). *The Journal of Peasant Studies*, 36(1), 227-243.
- LeGerfo, J. (1996). Attitudes towards democracy among Bangkok and rural northern Thais: The great divide. *Asian Survey*, 36(9), 904-923.
- Missingham, B. D. (2003). *The assembly of the poor in Thailand: From local struggle to national protest movement*. Chiang Mai: Silkworm Books.
- Murray, D. (1996). The 1995 National Elections in Thailand: A step backward for democracy?. *Asian Survey*, 36(4), 361-375.
- Nagel, T. (1987). Moral conflict & political legitimacy. *Philosophy & Public Affairs*, 16(3), 215-240.

- Pongsawat, P. (2007). *Middle-class ironic electoral cultural practices in Thailand: Observing the 2005 national assembly election and its aftermath in election as popular culture in Asia*. New York: Routledge.
- Rawls, J. (1999). *A theory of justice: The idea of public reason*. USA: Belknap Press.
- Shilling, C., & Mellor, P. A. (2001). *The sociological ambition*. London: Sage.
- Walker, A. (2008). The rural constitution and everyday politics of elections in Northern Thailand. *Journal of Contemporary Southeast Asia*, 38(1), 84-105.